

ס פ ר י ם

אהרון ברק : מהותו של שטר*

מחקר מאלף זה אינו רק מונוגרפיה של דיני הסטרות. המתפש תשובה על אחת השאלות שכבר נדושו, יקל למצוא אותה באחד הספרים שכבר נכתבו בנושא זה, ואם לא ימצא אותה בספר ישראלי או אנגלי, מותר להניח שהספרות האמריקנית בדיני הסטרות — שהמספטן הישראלי אינו מרבה לעיין בה — לא תאכזב אותו. מטרתו של המחבר היא, להקים "דגם" עיוני של מהות הסטר, ממנו מסתעפת ההלכה. דגם כזה — לשם מה? לא רק כדי לספק סקרנותו של איש המדע, דבר שהוא עצמו מטרה ראויה. בניית הדגם משמשת גם מטרה מעשית חשובה, והיא למצוא פתרון לבעיות חדשות שאינן מצויות בפקודת הסטרות, על אף היותה, כידוע, כליל השלמות. דרך משל: פלוני האוחז הלק לבית עולמו וירשיו או מנהלי עזבונו הסבו — מוטב שאומר, התיימרו להסב — את השטר לאלמוני. אף מבלי לעיין בספר, לא יפקפק איש בכך שההסכה נעשתה כדין שכן על-פי עקרונות כלליים עוברת זכות האוחז ליורשו. ובסעיף 30(ד) לפקודת הסטרות מצינו גילוי דעת המחוקק כי מותר למנהל העזבון להסב. אך האם נעשה אלמוני הנעבר, עקב הסבה זו, אוחז השטר? זוהי שאלה אשר אנו מתקשים להשיב עליה. והרי זו הבעיה: על-פי סעיף 30(א) לפקודה, אין לך סיחור אלא אם נעשה הנעבר אוחז השטר, ואוחז, על-פי סעיף 1 — מי שהוא הנפרע או הנסב של שטר ומחזיק בו. אלמוני מחזיק עכשיו בשטר, אולם האם ראוי הוא להיקרא נסב? כבר אמרתי לעיל שמוטב להיזהר ולומר כי היורש רק התיימר להסב את השטר, וזה טעמו של דבר: שטר בר-פרעון לפקודה מסוחר, על-פי סעיף 30(ג) לפקודה, בהיסבו של האוחז שהוגמר במסירה. היורש פעל לכל הדעות כדין, אבל הוא עצמו לא היה אוחז, שכן הוא לא הנפרע ואף לא הנסב. שמו אינו נקוב במסמך כלל. השטר הוסב אל מורישו, ובשרשרת ההסבות מתגלה על פני המסמך הפער בין ההסבות המובילות אל פלוני המוריש מזה, לבין שרשרת ההסבות החדשה המתחילה בחתימת היורש מזה.

על יסוד הדגם שהקים, כתב לנו המחבר, בפרק התמיכי של ספרו, מורה דרך לנבוכים. זהו הפרק המענין והמשכנע ביותר של מחקר מצויין זה. דומה הוא לבדיקה של נוסחה מתימטית שערכת אחר מעטה ומצאת אישור שהכל נכון וחלק. ואל יקפוץ הקורא למסקנה, שאם הנעבר יזכה, איך שהוא, למעמד של אוחז, בוודאי לא יהא אוחז כשורה,

* הדפוס האקדמי, ירושלים, 1972.

מהגימוק הידוע שהפסקה בשדרת ההסבות גזרעת מתקינות השטר. אני מסכים בכל לב למה שאמר פרופ' ברק לענין זה בסעיף 95, שם. יש וגם אחיזה כשורה במקרה כזה תחכן.

מתנחם אני בכך שעל שאלה אחת אפילו תלמיד חכם כפרופ' ברק, לא מצא תשובה; על שום מה מדובר באותו כשורה בסעיף 56, הדן בכעין-מסב? אני כשלעצמי, התייאשתי מן התקווה לפתור שאלה זו על דעת הכל, וגחמתי היתה עד כה, שגם לורד פרקר שכתב את ערך דיני השטרות במהדורה השלישית של הלסבורי, הודה שאין בפיו תשובה. משאלתי היא רק שמלים אלו בסעיף 56, "כלפי אותו כשורה", יתדלו, מאין טעם הגיוני, מלהביך את בתי המשפט.

הדגם עליו דברתי בנוי על שלושה כללים שנדונו בשער השני של הספר, לאמור, השטר הוא מסמך סחיר, אך הוא גם חפץ וגם חיוב. בסעיף 3 לספרו מדבר פרופ' ברק, במקביל לכך, על שלושה ממדים של השטר. אני מעיז לחשוב שבשני ממדים — דיינו. השטר בוודאי חפץ מטלטל שדיני הקנין חלים עליו, וגם, אמנם לא חיוב, אבל מסמך היוצר חיוב; אך האם אין סחרותו רק תכונה מיוחדת אשר מוטב לטכנה מקצתה בדיני הקנין ומקצתה בדיני החיובים? בוודאי זו תכונה יוצאת דופן שאינה מצויה בכל חפץ ולא בכל חיוב, ואף-על-פי-כן הייתי משבץ אותה בתוך הלכות השטר המיוחדות של דיני הקנין ודיני החיובים בלא לכבד אותה כמעמד של ממד עצמאי.

אי-אלו מדברי המחבר גרמו לי הרהורים. פרופ' ברק סבור שהשטר הוא חוזה חד-צדדי. אם כוונתו היא, שלא עומד בו חיובו של זה כנגד חיובו של זה, הרי זה בוודאי נכון, אך למסקנה המרחיקה לכת, שהחבות קמה שלא על דרך של מפגש רצונות, באורח חד-צדדי, אין בידי להסכים, זולת לגבי חבות הערב. רשותו של קבל לקבל עליו שטר לפני שנמשך, על-פי סעיף 17(א)(1) לפקודה, אינה מוכיחה את החוזה, שכן במקרה זה רק נהפך סדר האירועים, דהיינו, הקיבול משמש הצעת חוזה והמשיכה היא קבלתו. כל עוד לא היתה משיכה, אין לך חוזה. פרשת *Oliver v. Davis* (1949), 2 All E.R. 353 מבליטה יפה את אופיו החוזי של השטר, על-פי הלכות החוזים הרגילות, אף אם הסבר התמורה שבעבר שניתן בפסק הדין לוקה בחוסר בהירות.

ועוד מלה אחת, אחרונה, לענין התמורה שבעבר. האמור בעמ' 36 "תמורה בעבר נחשבת כתמורה טובה בשטרות, אף כיזו אינה תמורה טובה בחוזים" — סייג הוא צריך. כך חשבו אולי עת הוחק חוק השטרות האנגלי. אך ברוב רובם של עניינים, משניתן דבר חלף תמורה שבעבר, ולא דווקא שטר, השפעתה של העיסקה על התמורה שבעבר, ביטולה של חבות קודמת או התלייתה, תשמש תמורה גם על-פי הלכות החוזים.

גם לדעותיו של פרופ' ברק לגבי הכושר לחוב, לפי סעיף 21(א) לפקודה, לא הכל יסכימו. יש ותאגיד כשר להתחייב בחוזה רגיל בגדר כוחותיו, ואף-על-פי-כן אין לו הכושר, לאותה מטרה, לעשות שטר. דרך משל, חברה בערבו מוגבל יכול שתמחק בתזכירה את פסקה (י"ח) לתוספת הראשונה, ואם עשתה כן, לא תוכל לכתוב שטר, על אף כושרה הכללי לחוב. המחוקק מהסס להעניק לתאגידים, והעיריות בכללם, כושר כללי להתחייב במסמך סחיר. שינוי פקודת העיריות המנדטורית על-ידי המחוקק הישראלי היה צפוי, אבל לא זו בלבד שלא היה מוצלח ויצר בעיות חדשות שלא לצורך, אלא שאין הוא סותר את ההלכה שעל אף כלליות ההוראה שבסעיף 21(א) פעמים חסר תאגיד הכושר לחוב בשטר.

ספרים

לסיכום, זהו ספר מרתק המעיד מחדש על כושרו האנליטי הנפלא של המחבר ועומק מחשבתו. דרך אגב: יעמוד גם המגיה על הברכה. שגיאות דפוס הן מועטות ביותר. "Lawfull" בסעיף 16 היא אחת מהן.

ד"ר יואל זוסמן*

• מ"מ נשיא בית המשפט העליון.

יעקב בזק : משפט והלכה, מבחר תשובות *

שמו של הספר מזכיר במקצת קבצי פסקי-דין המוצאים במדינות בהן נוהגת שיטת המשפט האנגלי. במשפט העברי אין אנו נתקלים, מימי החורבן ועד לקום המדינה, במערכות בתי משפט, כמקובל בשיטות משפט אחרות. אולם מקובל היה במשך כל אותם דורות כי רבנים, קהילות או בתי-דין רבניים היו פונים במקרה של ספק או של חילוקי דעות אל גדולי אותו דור והיו מקבלים מהם את תשובותיהם לשאלות שנתעוררו. נוהג זה לא נבע מעצם סמכות התפקיד שמילא אותו רב, אלא מההערכה לתורתו ולחכמתו ומתוך הידיעה כי יראתו קודמת לחכמתו.

ספרות השו"ת, הרחבה מני ים, שימשה יסוד לקביעת הלכות פסוקות, שהרי התשובות שניתנו לא לשם עיון גרידא ניתנו, אלא "הלכה למעשה". והמעיון בשולחן ערוך ימצא כי חלק ניכר מן ההלכות שבו סומך על תשובות שנכתבו לשאלות ג.

תשובות אלו לא רק משמשות את העוסק הלכה למעשה בהוראת המשפט העברי או בפסיקת הדין אלא הן גם כר נרחב להסטוריונים ולמשפטנים לחקור.

אף שספרות השו"ת – עיקרה, כאמור, בפתרונות לשאלות העולות בחיי יום-יום, לא הפכה לחלק מההלכות שאדם שאינו רב או למדן מופלג מעיין בהן, כדרך שהוא קובע לעצמו עתים לתורה.

יפה עשה, איפוא, ד"ר בזק, בלקטו מבין אלפים רבים של תשובות את אלו המורות למשפטן מה רבים השטחים שבהם עסקה ספרות השו"ת, ובאיו העמקה גענו המשיבים לבעיות שנתעוררו.

ד"ר בזק בחר להתרכז בעשרים חכמים, מהידועים ביותר שבמשיבים, אולם כנגד צמצום זה היטיב להדגיש את רוחב היריעה עליה נתפרשו התשובות השונות (כל שטחי החיים כולם). למן רבי יוסף אבן מיגאש, תלמידו של רבי יצחק אלפסי, שהתשובה הראשונה בספרו היא תשובה בדבר פסיקת הדין (האם ניתן לפסוק הדין על פי התלמוד מבלי לעיין בתשובות הגאונים ולסמוך עליהן, ומהן הסגולות שנדרש למלא רב ופוסק) ועד לתשובותיו של רבי יוסף קולון, אשר נפטר בשנת ר"מ—1480, ותשובותיו המופיעות בספר מקיפות שאלות של סוד מקצועי, חובת עשיית צדק, וישוב בין דיני ישראל לערכאות של גויים.

* הנצאת ספרים "יבנה", תשל"א, 266 עמ' + מפתחות.

1 גם לרבי יוסף קארו, בעל שו"ע, היו פונים בשאלות, ותשובותיו מובאות ב"אבקת ריכ"ל" ותשובות לחלק "אבן העזר", אולם לא מצינו מתשובותיו בספר שלפנינו.

ספרים

הנושאים שהוזכרתי כשלעצמם מורים על האופי שהקנה מחבר הספר לאוסף — השאלות הנדונות מקיפות משפט אורחי, עניני מנהל וכיוצא בזה ובהם שקולים, שערכם שריר וקיים עד היום.

לגבי המשפטן הישראלי, יש לספר חשיבות כפולה — ראשית, הספר כולל ביוגרפיה של כל אחד מן המשיבים, ובכך מקנה מושג על האישיות שאליה פנו לשם מתן התשובות. ושנית, המחבר לא שינה מלשון התשובות ומדפוסן, אך טרח ובאר את הקיצור־רים הנהוגים בנוסח הקיים, את מטבעות הלשון המיוחדות לתקופה, ולמעלה מזאת — מהו המקור ההלכתי שעליו מבוססת התשובה, וכן מראי מקומות נוספים לאותו ענין. בכך פתח פתח לקורא אל גבכי ספרות השו"ת, בעזרתו יוכל להתמצא ביתר קלות בלשון ובמראי המקומות במקור עשיר זה של ספרותנו המשפטית.

ד"ר יצחק קיסטר *

* שופט בית המשפט העליון.

חיים הולצמן: דיני תיווך בישראל *

בחברה מסחרית מודרנית, כמו זו בת זמננו, נודעת חשיבות מיוחדת לתיווך במערכת פעילות המסחר הענפה והמסועפת. המתווך, אותו סרסור לדבר מצוה או עיסקה שידו בכל ויד כל בו, מצוי בכל תחומי הפעילות הכלכלית. מבחינה זו ספרו של מר ח. הולצמן "דיני תיווך בישראל" הוא דבר במקומו. ואם מבחינה מעשית יש לתיווך חשיבות רבה, אודה שמיד עם נוטלי את הספר התעוררה סקרנותי. כלום יש כאן גם דינים עצמאיים מבחינה משפטית? במה נשתנה דין התיווך מדיני החיובים? האם חוזה התיווך שונה מחוזה רגיל? האם אפשר לראותו כחוזה שרות, או אולי חוזה גספה? כלום אפשר לראות את יחסי המתווך והצד לעיסקה כיחסי שולח שולח? לשוא חפשתי את התשובות לשאלות אלו בספר. הספר אינו דן בבעיות ואף אינו מעלה אותן. מסקנתי אני מקריאת הספר היא שלמעט יוצאים מן הכלל בודדים ממש התיווך הוא חלק מתורת החיובים הכללית ואינו שונה ממנה במאומה. כללי התיווך, לא זו בלבד שאינם קוגנטים, אלא שאף דין דיספוזיטיבי המיוחד לתיווך כמעט ואין. אנו חיים כאן מפי הצדדים ובתי המשפט נוהגים בעיסקאות תיווך להתחקות אחר כוונת הצדדים כמו היה זה חוזה רגיל¹.

המחבר אינו מגדיר את גדרו ותחומיו של מקצוע התיווך ואף אינו מציג בתחילת הספר את הבעיות העיקריות שנושא זה מעורר. הוא פותח בהצגת החיקוקים העוסקים בתיווך, הלא הם פקודת הסרסורים, או כפי שהיא קרויה גם פקודת המתווכים משנת 1919, והמגילה — חיקוקים שנושנו או שרוקנו מעיקר תוכנם על ידי הפסיקה, כך שהיום הם בבחינת אות מתה.

הצורך בחקיקה ישראלית חדשה תחת אותם חיקוקים נראה לי בולט דוקא בפרק השני של הספר. פרק זה דן בשאלה מי הם המתווכים הזקוקים לרשיון, אילו עיסקות תיווך טעונות רישוי, במה יגרע חלקו של מתווך ללא רשיון, ומי בכלל רשאי לעסוק בתיווך. מסתבר שמהמעט שהיה בנדון זה בפקודת הסרסורים לא שרד כמעט דבר בפסיקה, מן הסתם משום שהסדר שבפקודה נראה בעיני השופטים לקוי. לפי הדין כיום תיווך מצריך רישוי רק במספר קטן של עיסקאות שפורשו על דרך הצמצום ללא הבדלי הגיון של ממש בינן לבין עיסקאות אחרות. גם באותם מקרים מצומצמים התנאים למתן הרישיון לוקים בחסר, וכללים בדבר אופן העיסוק ואתיקה מקצועית נעדרים כליל. למקרא הספר מתברר

* הוצאת גוילים, תל-אביב, תשל"א.

1 ראה במיוחד, ע"א 264/61, ט"ו פד"י (3) 2157; וכן ע"א 72/61, ל"ח פס"מ, 333; וע"א 429/59, כ"ד פס"מ, 211.

עד כמה יש צורך בכללים כאלה להסדר היחסים בין המתווכים והנוקקים לכרותיהם ובין עדת המתווכים לבין עצמה. ואם אמרנו כי ספק בעינינו אם יש צורך בדינים מיוחדים לתיווך ולא די להסתפק בדיני החוזים הכלליים, הרי שנעלה מכל ספק שיש צורך בחוק להסדר עיסוק התיווך. זה ענין למחוקק לענות בו ונוציא אנו את הקריאה למחוקק החסרה בספר. בחוק זה מן הראוי גם לקבוע אם מותר לעורך דין לשמש כמתווך, בעיה שאת התלבטות הפסיקה בה הציג יפה המחבר.

בספר דיון מענין ומקיף בשאלת תפקידו של המתווך בעיסקה לה הוא שושבין. המחבר סוקר את הפסיקה ודי היה אלו היה דולה את הלכותיה מבלי לייגע קוראין בספור המעשה של כל פסק דין. הקורא ימצא בספר ליבון יסודי של הבעיות שעיקרן, מה מידת הטיפול בעיסקה המזכה את המתווך בשכר עבור טרחתו, ואימתי תראה עיסקה כפרי פועלו. בפרק אחר יוכל למצוא המעונין בכך מה שעור דמי התיווך המקובלים ומי מהצדדים חב בתשלומם. חותם את הספר פרק בנושא השדכנות כתיווך שלא מצאתי בו יותר מאשר קורטוב של פיקנטיות.

המחבר מסתפק במועט של הצגת הבעיות שהתעוררו בנושא התיווך בדין הישראלי. הוא נמנע מלהעמיד את דיני התיווך הישראליים תחת שבת הביקורת ונמנע מלהשוותם לשיטות משפט אחרות. מקורות משיטות משפט אחרות, כולל המשפט האנגלי והמשפט האמריקאי, הם בכתינת בל יראה ובל ימצא בספר כולו. הענין בשיטות המשפט האחרות מתעורר במיוחד במקרים הלא מעטים בהם הדין המצוי בארץ לא נראה מניח את הדעת. כך, למשל, נראית לי תמונה הוראת פקודת הסרסורים הקובעת שלעוסק בתיווך אסור להשתתף בעסקי מסחר למען עצמו ובשמו הוא. מה פירשה ותכליתה של הוראה זו? מה טעם יש לפגוע כאן בעקרון המקודש של חופש העיסוק? לכל היותר יש אולי לאסור על מתווך להתחרות בעצמו עם מי שהוא מייצג כמורשה בענף מסחרי מסוים וזאת על מנת שלא להעמידו במצב של ניגוד אינטרסים, דבר שעלול לפגוע בחובת הגאמנות שלו כלפי שולחו². אך מכאן ועד שלילת כושרו של כל מתווך להכנס לעיסקות מסחריות בשם עצמו עדיין רב המרחק. ואולם, כאמור, הספר אינו מבקר את הדין בארץ ואינו בוחן אותו באספקלריה של שיטות משפט זרות.

המחבר נמנע מלהרהר אחרי הנקבע בפסיקה, גם כאשר יש מקום לבקר אותה לשיטתה. במקום אחד בספר כולו³ מעמיד המחבר את הפסיקה במבחן הביקורת והגם שהדבר ייאמר לשבח, יורשה נא לנו לחלוק על דעתו המובעת שם. המדובר הוא בהשפעת כשלון העיסקה המסחרית על זכותו של המתווך לשכר עבור פועלו. מושכל ראשון בסוגיה זו הוא, שאין המתווך יכול לתבוע שכרו אלא אם לפחות נוצר קשר חוץ מחייב בין הצדדים לעיסקה. הקושי מתעורר כאשר היה אמנם קשר חוץ אך זה לא קויים והעיסקה גופה לא יצאה אל הפועל. המחבר מביא שני פסקי דין שמגיעים, כלשונן, "למסקנה הפוכה". לדעתנו אין מסקנות הפוכות ואפילו אי התאמות בין שני פסקי דין. בפסה"ד הראשון⁴ נקבע ש"לא ראוי שיזכה המתווך בעמלתו אלא כנגד הישג בר קיימא, כלומר נגד חוזה שאינו בטל ולא בוטל מחמת היותו נפסד". בפסה"ד השני⁵ נקבע שאדם

2 פסק דין הקובע שאפילו יחסי נאמנות אין בין המתווך ללקוחו הוא ע"א 4/60, כ"ח פס"מ, 410.

3 בעמ' 57-59 לספר.

4 ע"א ת"א 492/59, כ"ד פס"מ, 211.

5 ע"א י"ם 11/69, ע' פס"מ, 148.

שפנה למתווך כדי שימכור לו חלקת קרקע וזה האחרון אמנם קשר קשר חווי מחייב בינו לבין קונה, ולאחר מכן נכשלה העסקה משום שהתברר ש"המוכר" אינו הבעלים של הקרקע – אדם כזה חב בתשלום פיצוי למתווך. שני פסקי דין אלה אינם סותרים מפני שהם מדברים שונים: בפסק הדין הראשון דובר על תביעה לדמי תיווך לפי הסכם בין המתווך ללקוחו ואלו בפסק הדין השני דובר על פיצויים בגין הפרת אותו הסכם. לא זו אף זו: בפסק הדין הראשון דובר בחוזה ברי-ביטול (voidable) שבוטל למפרע ואלו בפסק הדין השני דובר על חוזה שהוא בטל מעיקרא (void). ואמנם נראה לי שיש להבחין בין שלושה אלה: א) מתווך שבתיווכו התקשרו הצדדים בחוזה שאין בו פגם, או שהפגם דבק בו לאחר מועד חתימתו, כגון שהוא סוכל וביצעו נבצר או שהמוכר מכר לאחר, זכאי ללא ספק לקבל דמי תיווך שכן הוא את שלו עשה וזכה לברך על מוגמר כשר. ב) מתווך שבתיווכו יצרו הצדדים חוזה שמחמת מום שיש בו הוא ברי-ביטול זכאי גם הוא לדמי תיווך. זאת מטעם כפול: מבחינה טכנית חוזה ברי-ביטול קיים כל עוד לא בוטל ולכן בעת השלמתו היה שריר וקיים והצמיח או זכותו של המתווך לשכר. מבחינת ההגיון שמאחורי הדברים נראה שאותם פגמים שעושים חוזה ברי-ביטול הם על פי רוב בלתי יסודיים כך שאין לדרוש ממתווך שידע עליהם ולומר שמכיון שלא ידע מוצדק שיפסיד שכרו.⁶ ג) מתווך שיצר בין הצדדים חוזה שהוא בטל מעיקרא לא זכאי לדמי תיווך מאחר שחוזה כזה הוא כאין וכאפס מרגע בריאתו. אלא שאם אותו פגם שהביא לביטולו של החוזה נגרם באשמתו של הצד שבה בקשר עם המתווך, כגון שהוא פונה למתווך כדי שהלה ימכור דבר שאינו רכוש, אפשר לראות בזה הפרת החוזה או הסכם התיווך המזכה את המתווך בפיצוי.

הספר כתוב בצורה סיפורית וקוואליטטיבית וצמודה לפסיקה. אין ניתוח של החומר הנסקר ואין הוא ערוך לפי בעיות ועניינים. ואם יש בזה אולי משום תרומה לקריאה שוטפת של הספר כולו, הרי שהדבר מקשה מאד על מי שמבקש למצוא בספר תשובה לשאלה מסוימת שמעסיקה או מטרידה אותו. נבאר דברינו בעזרת דוגמה: המחבר דן בשאלה: מי זקוק לרשיון תיווך ולצורך איזה עסקאות. נוכח תוראה מיוחדת בפקודת הסרסורים הקובעת שרק מתווך בעל רשיון יכול לתבוע שכרו בערכאות המשפט, והואיל ומתווך שהפקודה אינה חלה עליו לא כבול בהוראה זו וגם הוא יכול לתבוע שכרו, נדונה בעית הרשויה בפסיקה בפסקי דין שענינם תובענות לדמי תיווך. זו טיבה של פסיקה שתפקידה להכריע במקרים שלפניה ולא לנתח סוגיה משפטית. ואולם, על שאלות דמי התיווך והרשויה לזכות לדיון נפרד ושיטתי. המחבר גולש במרביתו של פרק זה לשאלה מתי ועל איזה עסקאות זכאי מתווך לדמי תיווך. זוהי בעיה שונה מזו שבה דן הפרק ומקומה להדון הוא הפרק הבא הנקרא "מהי פעילות תיווך המזכה בשכר". דוגמה זו מוכיחה כי הפרדה בדיון בין השאלות השונות חשובה לא רק למען ניתוח הבעיות והחשיבה המשפטית האנליטית אלא גם כדי להקל על השימוש הפרקטי בספר. שהרי בשיטה

6 פסק הדין בפרשת ע"א 492/59 הנ"ל מביא לשוני בין מתווך שהספיק לקבל שכרו בטרם בוטל החוזה למפרע ובין מתווך שטרם הספיק לגבות שכרו עד לביטול (שכפי שנפסק לא זכאי לגבותם). צודק המחבר באומר כי אין כל הבדל עקרוני בין שני המקרים והמתווך לא צריך להעניש על כך שלא דרש דמי תיווך מיד עם קשירת העסקה. פירוש בלתי לוגי זה נגרם בעקבות החלת דין שונה על כל אחד מהמקרים, הדין העותומני מזה והדין האנגלי מזה.

7 בעמ' 17–29 לספר.

בה ערוך הספר, המבקש לדעת מהי פעולה המזכה מתווך בשכר, ויקרא רק את הפרק נושא כותרת זו, יקבל תמונה בלתי שלמה ומוטעית.⁸

למחבר שפה עשירה וקולחת וסגנונו נעים. על רקע זה בולטת לשונן העילגת של חלק מהכותרות לפרקים ולסעיפי המשנה. נזכיר רק כותרות כגון: "בוודאי לא – מתווך מקרקעין" (עמ' 22), "תלוי בהסכם ובתנאים מכללא שאפשר לקרוא לתוכו" (עמ' 35), או "לא היה קשר ישיר" (עמ' 65). יש ולשון הכותרת מטעה והיא אינה משקפת נאמנה את הכתוב.⁹

לסיכום: זהו ספר חסר יומרות. בל גהיה כעגלים הרוצים לינוק יותר מאשר הפרה רוצה להניק. מומלץ לאגשי מסחר ומתווכים, ולא בכדי לא הזכרנו משפטים.

ברוך אברהמי*

8 הדברים שהבאנו הם אך דוגמה לשיטת עריכה זו. דוגמה בולטת נוספת: לאורך כל חלקו השני של הספר משמשות בערבוביה שלוש שאלות שאינן זהות: שאלה אחת היא האם העיסקה צריכה לבוא לידי גמר על-מנת שיוכה מתווך לדמי תיווך. שאלה שניה היא אילו מידה של מעורבות וקשר סיבתי בין תוצאות העיסקה ופעילות התיווך מקנה למתווך זכות לשכר, ושאלה שלישית היא מה השפעת כשלון העיסקה המסחרית לאחר שיצר המתווך קשר חוזי מחייב בין הצדדים על דין התיווך.

9 ראה למשל את הכותרת "רק סרטור מרשה" בעמ' 20 והכתוב שם.
* תלמיד השנה הרביעית בפקולטה למשפטים.